

**მესაქონლეობასთან დაკავშირებული
რწმენა-წარმოდგენების
ამსახველი ლექსიკა მეგრულში**

მესაქონლეობა სამეგრელოსთვის უმნიშვნელოვანესი სამეურნეო დარგი იყო. შესაბამისად, მეგრელებში მყარად იყო გამჯდარი მასთან დაკავშირებული რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები თუ ქმედებანი.

ჩვენს ხელთაა მეგრული მესაქონლეობის საკულტო და რიტუალური ლექსიკის რამდენიმე ათეული ერთეული, რომელიც მეგრელთა რწმენა-წარმოდგენების ჩამოყალიბების და განვითარების რამდენიმე შრეს შეიცავს.

ტერმინთა ნაწილი სათავეს წარმართული ეპოქიდან იღებს. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ჯგუფში გაერთიანებულ ლექსიკურ ერთეულებს, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, საკუთრივ მეგრული წარმოშობა ეტყობა. ტერმინები წარმოდგენილია მარტივი ფუძეებით, დერივატებით, კომპოზიტებით, სინტაგმებით. ხშირად ქრისტიანობის გავრცელების კვალობაზე შექმნილ ტერმინებსაც წარმართული დატვირთვა აქვს.

სამეგრელოში საქონლის გამრავლება-მფარველობას შესთხოვდნენ მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზებს, ჟინი ანთარს, ჟინიში ორთას (შემდგომ ტრანსფორმირებული წმ. გიორგი), გალენიში ორთას, კაპუნიას (მაკალათია 1979: 63).

თ. სახოკია თავის ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებში შთამბეჭდავად აღწერს მწყემსის სარწმუნოებრივ მსოფლმხედველობას. „გაჭირვება განუყრელი თანამგზავრია მწყემსის ცხოვრებისა. ხშირად ხდება ხოლმე მსხვერპლი ულმობელი ბუნებისა. ამ გარემოებამ აქაური მწყემსი იძულებულყო მფარველი ემბნა, ძლიერი, უხილავი. მისმა ფრთაშესხმულმა ფანტაზიამ თავისი მფარველი უზენაეს ძლიერებასთან ერთად ხორციელი ადამიანის გრძნობა-სურვილით შეჰმოსა“ (სახოკია 1985: 369).

მეგრული მწყემსები ყველაზე ძლიერ მფარველად მიიჩნევდნენ **მიქამგარიოს / მიქანგარიოს** – მთავარანგელოზთა წყვილს მიქაელს და

გაბრიელს. **მიქამ-გარიო** არის პატრონი მთისა, მას მორჩილებენ ცის მნათობნი. უიმისოდ მზე ვერ გაანათებს, მთვარე არ ამოვა. **მიქამ-გარიოზეა** დამოკიდებული დარი და ავდარი, ელვა-ქუხილი და კოკისპირული წვიმის მოსვლა (სახოკია 1985: 370). ეს დამოკიდებულება კარგად ჩანს ხალხური ლექსში: **მიქა შური, მიქა გური, მიქა – გუმაგონებელი** „მიქა (= მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზები, მიქამგარიო) სული, მიქა გული, მიქა გამგონე“ (დანელია 1991: 474). მთავარანგელოზთა წყვილი ღვთის სიმაღლეზე ჰყავს აყვანილი მეგრელ მლოცველს: **ღუღო ღორონთ მიქელ-გაბრიელ, სი ამიშინი დო ამიხშირი ჩემი კოჩი დო ორინჯი** „მაღალო („თავო“) ღმერთო მიქელ-გაბრიელ, შენ ამიშენე და ამიხშირე ჩემი ოჯახი („კაცი“) და საქონელი“ (მაკალათია 1979: 64), **ღორონთ მიქამგარიო, ვა დამიმარცხა ჩხულეფი** „ღმერთო მიქელ-გაბრიელო, არ დამიმარცხო ძროხები“ (იქვე: 74).

მთავარანგელოზთა სახელი მთის ლანდშაფტთან დაკავშირებულ რამდენიმე ადგილს ჰქვია სამეგრელოში. ერთ-ერთი მათგანია მთა მარტვილის რაიონში. **მიგარია**, რომელსაც არასწორად თარგმნიან, როგორც „მტირალას“, ასახავს კოლხთა ერთ-ერთ რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენას. კერძოდ, იმ ადგილს, სადაც მწყემსები ბართან გამომშვიდობებისას აღვლენდნენ ლოცვა-ვედრებას მთის მცველი მიქაელ-გაბრიელის, ანუ მიქამგარიოს მიმართ, უწოდეს, სავარაუდოდ, **მიქანგარია / მიქანგარიე**. შემდგომ ფონეტიკური ტრანსფორმაციის შედეგად მიიღო სახელწოდება **მიგარია** (ცხადაია 1999: 53-54). მთავარანგელოზთა სახელი **მიქამგარია** ჰქვია ოჩამჩირის რაიონში, მდინარე ჯუხუს მარჯ. მხარეს, ლაკადისპირა ბორცვს, ასევე ბორცვს ლელაშხიეში – **მინგარიე**, ნაეკლესიარს და სასაფლაოს სოფ. პირველი ჭოდის ცენტრში – **მინგარიე / ჭოღამ ოხვამე**, წყაროს მაგვანდუდიშ წყარის სათავესთან – **მიქანგარიემ ოხვამე**. მარტვილის რაიონის სოფლებში – ნახურცილაგოში, თამაკონში, ნაჯავახოში, ვედიდკარში დაფიქსირებულია ტოპონიმები: **თარანგელოზი, თარანგიოზი, თარანგილოზი** (იქვე).

სიტყვა გვხვდება მეგრული სინტაგმის ნაწილადაც: **ჩხოლუმ მიქამგარიო** „ძროხის ღვთაება“ (ქაჯაია 2009: 556) და „ძროხის მიქელგაბრიელს“ ნიშნავს.

მიქამგარიო მეგრულიდან შეითვისა აფხაზურმა ა-მიქამგარია ფორმით და „ძროხის მფარველ ღვთაებას“ ნიშნავს (ინალ-ივა 1986: 165).

მიქამგარიო-ს ლექსიკური ფარდია სამგარიო, რომელიც ეტიმოლოგიურად „სამიქამგარიოს“, „სამიქელგაბრიელოს“ ნიშნავს და ლექსიკონებში განმარტებულია, როგორც „სალოცავი მიქელ-გაბრიელის სახელობისა“ (ყიფშიძე 1914: 281, 315). სამგარიო მიქამგარიო-სგან არის მიღებული სა-ო დანიშნულების აფიქსის დართვით, შემდგომ მომხდარა ჰაპლოლოგია (მარცვლის რედუქცია): სა-მიქამგარიო-ო > სამ[იქა]გარიო. სამგარიოსადმი სასოება კარგად ჩანს მეგრულ ანდაზაში: ჭვალა ვა უღუნი ის სამგარიო ვა უტგუნი (ყიფშიძე 1914: 182) „წველა რომ არა აქვს იმას სამგარიო (მიქელგაბრიელი) არ წყალობს („არ უთბება“). სამგარიო მეგრულიდან შესულა აფხაზურში ა-სგმგარია სახით და „ზაქის მოგების კვირისთავზე ფურკამეჩისათვის გამოლოცვის რიტუალს“ აღნიშნავს (გვანცელაძე 1996: 76). აფხაზური ფორმისთვის ამოსავალი უნდა იყოს მიქამგარიო-დან ნაწარმოები *სა-მიქამგარიო-ო, რომელიც მეგრულში აღარ გვხვდება, მაგრამ ჟ. შარდენტან შემონახულია ტერმინი სამიქანგიარა (Samicangiara), რომელიც, როგორც ჩანს, სავარაუდო ფორმის დამახინჯებული ვარიანტია. იგივე კომპოზიტი გვხვდება ოსურ ენაში: მექალგაბერთა / მიქალგაბურთა „ღვთაებათა სახელები, უკავშირდება მიქელ და გაბრიელ მთავარანგელოზთა სახელებს“ (აბაევი 1973: 138).

გარდა საქონლისა დაცვისა, მიქამგარიოს ფუნქცია ადამიანის მფარველობაც იყო. სამეგრელოში დიდი პატივით აღასრულებენ მიქელ-გაბრიელისადმი მიძღვნილ დღესასწაულს მიქამგარიოშ გითოხვამა, ზედმ. „მიქელ-გაბრიელის გამოლოცვას“, მისი სინონიმია თუთაშხა გითოხვამა (მაკალათია 1979: 64) და „ორშაბათის გამოლოცვას“ ნიშნავს. სრულდებოდა აგრეთვე სამგარიო „სამიქელგაბრიელო სალოცავი“ (ყიფშიძე 1914: 315), ოღუდია სამგარიო „ადამიანის ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული რიტუალი“ (მაკალათია 1979: 68). ეს ტერმინი, რომელიც ზედმიწევნით „მთავარ, თავ სამიქამგარიო სალოცავს“ ნიშნავს, ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორი გამორჩეული ადგილი ეკავა მთავარანგელოზთა წყვილს მეგრელთა რწმენა-წარმოდგენებში.

მიქამგარიობა რამდენჯერმე აღინიშნებოდა, მაგრამ განსაკუთრებული იყო ხეთის მთავარანგელოზთა ეკლესიის ტაძრის

დღესასწაული კვირაცხოვლობის შემდგომ ორშაბათს (შდრ. ქრისტიანული სწავლებით ორშაბათი უხორცო ძალთა, ანგელოზთა ხსენების დღეა). იგი ითვლება მესაქონლეობის მფარველად. მლოცველები მთავარანგელოზებს სთხოვენ საქონლის გამრავლებას, მფარველობას. ხეთაში იყო „ლარჩვის მთავარანგელოზი „მიქანგარიო“, რომელსაც შესთხოვდნენ საქონლის გამრავლებას: **დუდო ღორონთი, მიქელ-გაბრიელ თარანგიოზ!** ათე კათაქ შესაწირ მოილუ, თის ოჯახის ორინჯამო დო კოჩამო ჯგირო ქიდაარინე „მთავარო ღმერთო, მიქელ-გაბრიელ მთავარანგელოზო! ამ ხალხმა შესაწირავი მოგართვა, მისი ოჯახი საქონელითა და ხალხით კარგად ამყოფე!“ (მაკალათია 1979: 65).

დიდ პატევს მიაგებდნენ წაჩხურის მთავარანგელოზს **მოსკე-წაჩხურს**. ხალხი მის დღესასწაულზე მარტვილში, წაჩხურში მთელი სამეგრელოდან, სამურზაყანო-აფხაზეთიდან, „სათათრეთიდან“ ჩამოდოდა (მაკალათია 2006: 433). თავისი სიმლიერით ცნობილი იყო ობუჯის **მიქამგარიო ქიაჩი**.

თ. სახოკია მიქამგარიოს აიგივებს **ერგე**-სთან: „აქ მიქამ-გარიოს [...] მეორე სახელიც ჰქვია – ერგე“ (სახოკია 1985: 369) და მიუთითებს აფხაზურ სიმღერაზე **ერგეაშვა**, ზედმ. „ერგეს სიმღერა“: „როცა მთაში წვიმს, მწყემსები დიდ ცეცხლს დაანთებენ ხოლმე, გარს შემოუსხდებიან და **ერგე-აშვა**-ს, ე. ი. მიქელ-გაბრიელის სიმღერას ამბობენ“ (სახოკია 1985: 370). აქვეა (სამურზაყანოში) ტბა **ერგეძაშრა** (მიქელ-გაბრიელის ტანის საბანი ტბა), რომელსაც მწყემსები განსაკუთრებულად უფრთხილდებოდნენ და არ ეკარებოდნენ. მათი წარმოდგენით, ამ ტბაში ბანაობდა მიქელ-გაბრიელი, ამიტომ ძეხორციელი ვერ ეკარებოდა, ვერც ხელს იბანდა შიგ და ვერც ტანსაო (იქვე: 375).

ეთნოლოგ ნ. ანთელავას აზრით, **ერგე**-ს გაიგივება მთავარანგელოზთა წყვილთან შემთხვევითი არ არის (ანთელავა 2006: 43). ამ თვალსაზრისს ამყარებს მეგრულ ლექსიკონში წარმოდგენილი ტერმინი **მიქამგარიო ერგე** „მთის ბატონი, მეუფე“ (ქობალია 2010: 452). სხვა ცნობებით, **ერგე** წმიდა გიორგის ერთ-ერთი სახელია (იხ. ქვემოთ). წმ. გიორგის და მთავარანგელოზთა კულტის შერწყმის საინტერესო შემთხვევა ჩანს ჟ. შარდენის ჩანაწერში: „ქურდებს, სიკვდილის შიშით,

ყველაზე მეტად ემინიათ სოფ. ხეთაში მცხოვრებ მეზომელეს ოჯახის მთავარანგელოზად წოდებულ წმ. გიორგის ხატისა“ (შარდენი 1975: 154).

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ **ერგე** წმიდა გიორგის სახელის მეგრული შესატყვისის **ჯგეგე / ჯერგე / ჯეგე / გეგე**-ს ფონეტიკური ვარიანტია (აბაკელია 1999: 296). წმ. გიორგის მეგრული სახელები **ჯგეგე / ჯერგე / ჯეგე / გეგე / ერგე** ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს, მაგრამ ძირითადად წმ. გიორგის უკავშირდება.

ერგე-ს ძალზე საინტერესო ეტიმოლოგიას გვთავაზობს მ. ჩუხუა. მეცნიერი მეგრულ სიტყვას უკავშირებს ქართულ მითოლოგიაში ცნობილ **იგრი**-ბატონს, რომელიც ცენტრალური წარმართული ღვთაებაა. ეს ძირი ჩანს აპრილის ძველქართულ სახელწოდებაში **იგრისა**, გვარში **მიგრიაული**. **იგრ**-ის ზანური შესატყვისია **ერგ-ე / ერგ-ი**, რომელიც მოგვიანო ხანის ქრისტიანულ სამყაროში არ იკარგება და წმიდა გიორგის უკავშირდება (ჩუხუა 2013: 230)

წმიდა გიორგი მესაქონლეობის და მიწათმოქმედების მფარველად ითვლება. მეგრულ სინამდვილეში ის შეერწყა წარმართულ **მისარონ**-ს, რომელიც, მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, თავისი არსით ირანულ მითრას უახლოვდება და **ჯეგე-მისარონ**-ად ჩამოყალიბდა. „**მირსას** ან **მისარონის** რწმენას გენეტიკური კავშირი აქვს ირანულ-აღმოსავლურ **მიჰირ**-თან, რომელიც სინათლის ღვთაებად ითვლება. საგულისხმო მსგავსება ჩანს მირსობასა და ირანულ-რომაულ მითრას კულტს შორის. გარდა სახელწოდების მხრივ მსგავსებისა (ირანული **მიჰირი**, რომაული **მიტრა**, მეგრ. **მირსა**), ამ ორ ღვთაებას რამდენიმე შინაგანი მომენტიც აახლოებს ერთმანეთთან“ (მაკალათია 2006: 374).

მისარონი საქონლის მფარველი წარმართული ღვთაებაა, რომელსაც მოგვიანებით დაემატა **ჯეგე** წმინდა; უპირატესად აიგივებენ მირსასთან (მითრასთან), ასევე წმიდა გიორგი მოისართან. წმიდა გიორგის სალოცავად ითვლებოდა **ოთუთაშხური / ოთაშხირი**, სრულდებოდა ორშაბათობით. „რიტუალი „**ფუძემ ოხვამერი დო თუთაშა ზედინერი**“, ანუ „**ოთუთაშხურე**“, რომელსაც შემოკლებით „**ოთხაშური**“-ც ეწოდება, არის სალოცავი, რომელსაც მეგრელები დიდმარხვაში ასრულებდნენ. დღე აუცილებლად ორშაბათი უნდა ყოფილიყო“ (მაკალათია 1979: 76).

ლოცვაზე წმ. გიორგის ავედრებდნენ ოჯახის და საქონლის დაცვას და გამრავლებას. წმიდა გიორგის სალოცავი იყო აგრეთვე **საჯგეო** „რიტუალი, სრულდებოდა შემოდგომაზე“ (ქაჯაია 2002: 589). ეს ლოცვაც საქონლის დასაცავად და გასამრავლებლად აღევლინებოდა.

მირსა / მისრა მეგრულ ლექსიკონებში განმარტებულია, როგორც „საქონლის ღვთაება, რომლის საპატივცემლოდ იმართებოდა დღესასწაული **მირსობა**“ (ქაჯაია 2000: 283). **მირსობა / ნირსობა** აღინიშნებოდა დიდმარხვამდე 24 დღით ადრე რომელიღაც ღვთაების პატივსაცემად. ღვთაებისათვის შესაწირავ ღორს **ომირსე**-ს ეძახიან (ყიფშიძე 1914: 281). **მირსა**-ს სინონიმად მოყვანილია **მისარონი** „იგივეა, რაც მირსობა“ (ქაჯაია 2000: 283).

ი. ყიფშიძე **მირსობის** ფონეტიკურ ვარიანტში **ნირსობა** გამოჰყოფს „ნისლის“ მეგრულ შესატყვისს **ნირსი** და სიტყვას თარგმნის, როგორც „ნისლიანობა“ (ყიფშიძე 1914: 281), რაც არასწორი გვეგონია.

ნ. აბაკელიას გამოკვლევით, მისარონის კულტი არსებობს სვანეთში, გურიაში, რაჭასა და ლეჩხუმში. მისი სახელწოდებაა **მეისარიბ, მოისარი, მეისარი**. შესაბამისად, **მისარონი / მეისარონი**, იგივე **მირსა / ნირსა** ნიშნავს წმ. გიორგი მოისარს, რომლის განუყრელ არტიბუტს წარმოადგენს ისარი და სავსებით შეესაბამება ადგილობრივ წარმოდგენას წმ. გიორგიზე. ამ თვალსაზრისის სასარგებლოდ მეტყველებს წმ. გიორგის სხვა ეპითეტი **ჯეგე-ხანგარამი**, რაც გიორგი ლახვროსანს ნიშნავს (აბაკელია 1999: 300). შესაბამისად, **ჯეგე-მისარონი** არის ისრიანი წმიდა გიორგი.

მეგრული მესაქონლეები სასოებდნენ ღვთაებათა წყვილს **ჟინიში ორთა** და **გალენიში ორთა**.

ჯერ კიდევ ი. ყიფშიძე მიუთითებდა, რომ **ორთა** ორი ღვთაების სახელია: **ჟინიში ორთა** „ზეციური ღვთაება, წარმართული ღვთაება ნაყოფიერებისა და საქონლის გამრავლებისა“ (ყიფშიძე 1914: 294), **გალენიში ორთა** „საქონლის მფარველი ღვთაება“ (იქვე; მაკალათია 2006: 398). სინტაგმების მსაზღვრელი პირველ შემთხვევაში ზედმიწევნით „ზევითისას“, „ზეცისას“ ნიშნავს, მეორეში კი – „გარეთისას“. გადმოცემით, **ჟინიში ორთა**-ს „ევალეობდა“ საქონლის გამრავლება, **გალენიში**-ს კი – დაცვა გარეული მხეცებისგან, ნადირისგან (**გალენიში** ზედმ. „გარეთასი“) და მოარული სენისგან. გვხვდება შესიტყვება

ორინჯიმ ორთა „საქონლის მფარველი ძალა, ღვთაება“ (ქობალია 2010: 542) ზედმ. „საქონლის ორთა“. ლექსიკოგრაფი იქვე მიუთითებს, რომ იგივე მიქამგარიოა.

ჟინიშის ლოცვა აღევლინება საქონლის სადგომში (ქართაში), გალენიშისა კი – ზაფხულში, ტყეში. მსხვერპლად წირავენ მამალს. **გალენიში ორთა, დიდებუანი, სახელუანი! ჩქიმი ორინც სი გაატგბი, ამიშენი; უჭუ-უხაშემ მაჭკუმალც კიბირი გაკუუტკაჩი დო ოკუუკჰლე** (ყიფშიძე 1914: 187) „გარეულთა ორთავ (,სამყოფო“), დიდებულიანო, სახელოვანო! ჩემს საქონელს შენ შეიწყალე („გაუთბე“), ამიშენე; შეუმწვარ-მოუხარშავის მჭამელს კბილი გაუქვავე და შეუკარი“; **გალენიში ორთა, სი გომიტიბინე სქანი ორთა (ძალა) ორინჯის, კოს, შარა-კარს, ჭიჭეს, კაბეტს** „გალენიში ორთა, შენ მიწყალობე შენი ძალა საქონლისთვის, კაცისთვის, შარა-კარისთვის, პატარასა და დიდისთვის“ (მაკალათია 1979: 74). ვისაც დათქმული ჰქონდა ჟინიშის ხვამა, მას წმიდა გიორგის ეკლესიაში შესაწირავად მიჰქონდა რკინის ბოძალი **ბორზალი**. სიტყვა ნასესხები აქვს აფხაზურს: **ა-ბგრზალ** „ორლესული შუბი“ (კასლანძია 2005: 257). აფხაზურში მას რიტუალური დატვირთვაც აქვს: ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, **ა-ბგრზალ** აღნიშნავს ჭექა-ქუხილის ღვთაების იარაღს. აღსანიშნავია, რომ მეგრელები ჟინიშს ევედრებოდნენ მეხის დაცემისას, რადგანაც ეს უკანასკნელი ზეციურ სასჯელად ითვლებოდა (იხ. ქვემოთ).

სხვა ლექსიკოგრაფებთან და მკვლევრებთან **ორთა** „ზებუნებრივი ძალა, სამყაროში არსებული ცოცხალ არსებათა გამგებელია“ (სამუშია 1971: 56): **იშენ ურზგდ ორთაში რსიოლცგ** “მაინც უძლებდა ორთას ტრიალს” (იქვე: 57), „ბუნებაა“ (ფიფია 1999: 35), „ყველა სახის ცოცხალი არსების მფარველი უხილავი ძალაა“, ასევე „წილია ხორცისა, შენახული სადილობისას ადგილზე არმყოფი მწყემსისთვის“ (ქობალია 2010: 541). **ორთაშ გოჭყაფილი** „განგებით ქმნილია“, **ორთაშ ტიბინი** „ბუნების წყალობა“ (იქვე: 542).

ხშირად სინტაგმაში საზღვრული ჩავარდნილია და ტერმინი მხოლოდ ნაგენეტივარი ფორმითაა წარმოდგენილი: **გალენიში** „შინაური საქონლის მფარველი და ნადირთა დამფრთხობი“; „მიღმიერი სამყაროს, მიცვალებულთა და მათი მეუფის კულტი და მათთან დაკავშირებული

რიტუალი“ (ქობალია 2010: 75), **ჟინიში** „ლოცვა ანთარის გულის მოგებისა და სნეულებათაგან განთავისუფლებისათვის“ (ქობალია 2010: 567). შდრ. **ჟინიშ ხვამა** „ჟინი ანთარის სალოცავი, ხდება ივლისში კვირა დღეს“ (მაკალათია 1979: 80), **ჟინიშ მახვამერი** „ჟინიშის მლოცველი. ლოცვა სპეციალურ მლოცველს „ჟინიშ მახვამერს“ (ზეციურის, ზევეთურის მლოცველს) უნდა შეესრულებინა“ (აბაკელია 1999: 296).

ჟინიშ ორთას და **ჟინი ანთარს** (იხ. ქვემოთ) გარდა საქონლის დაცვისა, სთხოვდნენ სასურველ ამინდს, ჯანმრთელობას, ოჯახში ხვავსა და ბარაქას. მისადმი ლოცვას ადავლენდნენ მეხის დაცემისას, რომელიც ზეციურ სასჯელად ითვლებოდა. ასეთ შემთხვევაში მეხდაცემულ საქონელს არ გაეკარებოდნენ, სანამ **ჟინიშ მახვამალს** „ზეციურის მლოცველს“ არ მოიწვევდნენ და არ გამოალოცვინებდნენ (აბაკელია 1999: 296). საინტერესოა, რომ ჟინიშის მლოცველი ევედრებოდა წმ. გიორგის, რომ შეეცოდება ეპატებიანა ოჯახისთვის, შემდეგ გარეშე პირს დაამარხვინებდა საქონელს და წმ. გიორგის ეკლესიაში მიჰქონდა შესაწირავი (მაკალათია 1979: 82). ჩანს, ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდეგ ჟინიშის და წმ. გიორგის კულტი შეერწყა ერთმანეთს.

ზოგადად უნდა ითქვას, რომ მესაქონლეობასთან (და არამარტო მასთან) დაკავშირებული ბევრი წარმართული კულტი მოგვიანებით წმ. გიორგიზე გავრცელდა.

მ. ჩუხუა მიიჩნევს, რომ ზანური **ორთა** < **ორდა** ისევეა ნაწარმოები, როგორც სვანური **ლარდა** „სახლი, სამყოფი“ და ეფარდება ქართულ **ერდ-ო** „ზედა ბანი სახლისა“ ფორმას. შესაბამისად, **ორთა** „სამყოფია“, **ჟინიშე ორთა** „ზენაარი, ზენაართ სამყოფი“. ქართულ-ზანურში ზმნური ძირი დაკარგულია, მაგრამ სახელური ფორმები გვიდასტურებს მათ ისტორიულ არსებობას (ჩუხუა 2000-2003: 190)

ი. ჯავახიშვილი თვლის, რომ **ორთა ანთარ**-ის ფონეტიკური სახეცვლილებაა (ჯავახიშვილი 1960: 115). იგივე სიტყვა უნდა გვექნოდნა გურულშიც, მაგრამ დღეს არ ჩანს, თუმცა იკითხება გვარში **ანთაძე** (იქვე). **ჟინი ანთარი** „მესაქონლეობის მფარველი ღვთაებაა“ (ყიფშიძე 1914: 194-195). ანთარისთვის დიდ მარხვაში ლოცულობდნენ და ევედრებოდნენ: **ჟინი ანთარი, პატენი გომორბევილი! ჩქიმი ორინჯი სი ამიშინი; ოშოშო გემაპყოფუნდე დო მუთას მაკორდუდასინი, უხაფუ დო ხაფილც**

ვაიშებჩინენდენი თეში „ზეციურო ანთარო, ბატონო გამარჯვებულო! ჩემი საქონელი შენ გამარავლე, ასობით ვიჭერდე და არაფერი აკლდებოდეს, უშობელს და ხბოიანს („შობილს“) ვერ ვარჩევდე ისე“ (მაკალათია 2006: 397).

ანთარი / **აითარ**-ის წარმომავლობის შესახებ სხვადასხვა აზრი არსებობს. ი. ყიფშიძე ტერმინს „რჩეულის“ არაბულ სახელს უკავშირებს და იქვე ავლებს პარალელს აფხაზურ **აითარ**-სა და **ანცა** / **ანცვა**-სთან, ბოლოკიდურ **არ**-ს კი სვანურ მრავლობითობის სუფიქსად თვლის (ყიფშიძე 1914: 195) ივ. ჯავახიშვილის აზრით, მეგრული **ანთარი** და ხევსურების **ანატორი** ერთი და იგივე ღვთაება უნდა იყოს ამასთანავე მეგრული **ანთარი** იგივეა, რაც აფხაზური **აითარ**. „აფხაზური **აითარ** მარტო სახელით კი არ უდრის მეგრულ **ანთარ**-ს, არამედ ბუნებითაც“ (ჯავახიშვილი 1960: 83), სახელს კი ორ ნაწილად ჰყოფს: **ან** შუმერულ-ბაბილონური ზეციური ღვთაებაა, ხოლო მეორე ნაწილი უდრის არამეულში გავრცელებულ საკუთარ სახელს **ტური**, რომელიც ხშირად იხმარება ორნაწილიან სიტყვებში **სიგ-ტური**, **ადუნი ტური** (იქვე: 84). ს. მაკალათია **ანთარი-ანატორი-აითარ**-ს უკავშირებს ცეცხლის, ოჯახის და კერიის მფარველ ირანულ ღვთაება **ათარ**-ს (მაკალათია 1938: 10-11). ა. ტულუშის აზრით, **ანთარი** ორნაწილადი სახელია, პირველი **ან**-ქართული წარმართული მთვარის ღვთაების სახელია, **თარი** კი მეგრულად „მთავარს, უპირატესს“ ნიშნავს, შესაბამისად, **ანთარი** „მთავარი ღვთაებაა“ (ტულუში 1988: 156-158). მ. ჩუხუა მეგრულ **ანთარ**-ს უკავშირებს ქართულ **აფთარ**-ს და სვანურ **აფსანდ** / **აფსათ** / **აფსათ** / **აფსანდ** „გარეულ ნადირთა ღმერთი“ და აფხაზურ ფორმას მეგრულიდან შეთვისებულად მიიჩნევს (ჩუხუა 2000-2003: 52). არსებობს თვალსაზრისი, რომ სიტყვა წარმართობის დროს უნდა იყოს შესული მეგრულში ბერძნულიდან ზეპირი სესხების გზით. ბერძნულად **ანთარე** „ამაღლებულს“ ნიშნავს (ცხადაია 2004: 86). **ანთარ**-ს თავისი საკულტო ადგილიც ჰქონდა: **ანთარკარი** „ანთარის სალოცავი“ (ქობალია 2010: 38), **ანთია** / **ანთიში** კი „ანთარისთვის მლოცველი, მესაქონლე იყო“ (იქვე). აბჟუელ მესაქონლეთა მეტყველებაში **ანთარ**-ის გვერდით **აითარი**-ც ჩანს (ქობალია 2010: 14). ეს ფორმა აფხაზურიდანაა შეთვისებული და ვვარაუდობთ, რომ უკუნასესობაა მეგრულში.

აფხაზურ რწმენა-წარმოდგენებში **აითარ**-ს პირუტყვის დაცვის ფუნქცია აკისრია და შვიდ წილს შეიცავს. ჩანს, აფხაზურიდანაა შემოსული მეგრელთა ცნობიერებაში **ალიშინტირი** „ძალთა მეუფე“ (ქაჯაია 2001: 182) და **ძაბრანი** „თხის მწყემსი, თხის მფარველი ქალღვთაება, იგივე, რაც სამურზაყანოული ჯაბრანი“ (ქობალია 2010: 688). შდრ. აფხაზურში **ალგშკენტგრ** „ძაღლების მფარველი ღვთაება“ (არშბა 1980: 42), **ჯაბრან** „თხებისა და ცხვრების მფარველი ღვთაება“ (კვარჭია 1981: 48).

აქვე აღვნიშნავთ ო. ქაჯაიას ლექსიკონში მითითებულ ფორმას: **თხაშმანცხვარი** „თხის ღვთაება“ (ქაჯაია 2009: 255). კომპოზიტი ზედმიწევნით „თხის მაცხოვარს“ ნიშნავს. შინაარსობრივად ტერმინი წარმართულ რწმენა-წარმოდგენებს ეხმიანება, მაგრამ შემადგენელი ნაწილი **მანცხვარი** ქრისტიანულ ტერმინოლოგიასთან არის დაკავშირებული და „მაცხოვარს“ ნიშნავს.

მაცხოვრის აღმნიშვნელი მეგრული სიტყვა მარტივი სახითაც გვხვდება მეგრულ რწმენა-წარმოდგენათა აღმნიშვნელ ტერმინთა შორის: **მანცხვარი** „თხის, ცხვრისა და ღორის ღვთაება, მას ცალკე სალოცავი ჰქონდა“ (ქაჯაია 2009: 304).

მეგრელი მწყემსი თაყვანს სცემდა მთას, როგორც მთავარანგელოზთა საფარველქვეშ მყოფს და მას ევედრებოდა **აფუნობის** დღესასწაულზე. **აფუნობა** საქონლის მთაში გარეკვის დრო და ამ დღისადმი მიძღვნილი დღესასწაულია. მწყემსები მთაზე ასვლამდე ლოცულობდნენ, სარიტუალო ყველს **ცქებზე**-ს სწირავდნენ მთის ბატონს და მშვიდობით დაბრუნებას შესთხოვდნენ. **აფუნობა** მომდინარეობს აფხაზური სიტყვიდან **ააფუნ** „გაზაფხული“ (ჯანაშია 1954: 6). მეგრულში დამკვიდრებულია მწყემსების მიერ, რადგან ძირითადად მთიან სამეგრელოშია გავრცელებული და მისგან წარმოებული ფორმები მწყემსურ ლექსიკაშია ლოკალიზებული: **აფუნქ ქიდიჭყუ** „საქონლის გარეკვის დრო დადგა“ (წალენჯ.), „ისიც უნახავთ მწყემსებს, რომ **აფუნის** (მთაზე ცხვრის გარეკვის დრო) დროს ტბას ნაპირად მატყლი გამოჰქონდა“ (სახოკია 1985: 376). ეთნოგრაფი იქვე განმარტავს: **აფუნი** „ცხვრის მთაზე გარეკვის დრო“ (იქვე: 363), ამ ლექსემიდან ნაწარმოები **აფუნობა** ნიშნავს „საგაზაფხულო საქონლის გარეკვას სამოვარზე“ (ელიავა 1997: 21);

საფუნო „საზაფხულო საძოვარი მთაში, ე. ი. აფუნობის დროის საძოვარი მთის ზონაში“ (იქვე: 285). მწყემსები მთაში ერიდებოდნენ უწმაწურ სიტყვებს, ტყის ბინადრებს ტაბუირებული სახელით იხსენიებდნენ (სახოკია 1985: 377).

მეგრელი მწყემსები არანაკლებ სასოებდნენ ციურ სხეულებს. ისინი ასე ლოცულობდნენ: **ბჟამ მარდი მა** „მზის მადლი მე“, **უშულადუ ბჟამ მარდი მა** „დაუღლედი მზის მადლი მე“. მათი განმარტებით, მზეც ღმერთია. გვათბობს, თოვლს ადნობს მთაზე, ბალახს ამოსვლის დროს ხელს უწყობს. მზე რომ არ იყოს, საქონელი სიცივით გაგვიწყდებაო (სახოკია 1985: 377).

ციურ მნათობთა კულტის გამოძახილია ირმის ნახტომის თანავარსკვლავედის მეგრული სახელწოდება **მეშხურემ შარა** „მეცხვარის გზა“, რომელიც მეგრელთა წარმოდგენით ზღვიდან მთისკენ მიემართება და მთიდან ზღვისკენ (მაკალათია 1979: 78).

აღ. ქობალიას ლექსიკონში წარმოდგენილია სიტყვა **ტანბედინერი** „წვრილფეხა საქონლის (უპირატესად ცხვრის) მფარველი ღვთაება“ (ქობალია 2010: 600). სხვა ლექსიკონებსა და ეთნოგრაფიულ მასალაში ეს ტერმინი არ გვხვდება. სიტყვა ზედმიწევნით „ტანბედინერს“ ნიშნავს.

შინაური საქონლის გამრავლების მიზნით მეგრელები ასრულებდნენ **მობენების** რიტუალს. ძროხა ხბოს რომ მოიგებდა, მის ნაწველს დააბენებდნენ, **გოჭოფუნდეს** „დაიჭერდნენ“. ერთი კვირის მანძილზე მოწველილი რძისგან გაკეთებულ ყველს ძროხასთან მიიტანდნენ, დიასახლისი ლოცულობდა: **ჟინი ღორონთი, ათე ჩხოუს ძუძუ გუჭყანიერი, სი გაბრაი მუდა თუმა მიკოჩანს თიზმაშა** „ზეციურო ღმერთო, ამ ძროხას ძუძუ გაუძლიერე, შენ გაამრავლე, რამდენი თმაც ასხია იმდენად“ (მაკალათია 2006: 397). მობენების ლოცვა სრულდებოდა ხბოს მოგებიდან ერთი კვირის თავზე. **ბენუა** ტაბუსგან გამოთავისუფლება იყო, ახალმოგებული ძროხის რძისა და მისი პროდუქტების ხმევა აკრძალული იყო, ანთარისადმი აღვლენილი ლოცვის – მობენების რიტუალის შემდეგ აკრძალვა სრულდებოდა.

როგორც ჩანს, მობენების რიტუალს უკავშირდება ა. ქობალიას ლექსიკონში წარმოდგენილი სიტყვა **ბენდიდებული** „პირუტყვის მფარველი ღვთაება“ (ქობალია 2010: 60). ტერმინი კომპოზიტივითაა

გადმოცემული. მისი მეორე ნაწილი **დიდებული** ხშირად გვხვდება საკულტო ლექსიკაში, პირველი **ბენ(ი)** კი იგივე ძირია, რაც **მობენება / ბენუა**-ში ჩანს. **ბენი** ა. ქობალიას ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც „გამოთავისუფლებული სალოცავი ქვევრი; ლოცვა ვაჟიშვილისთვის და ამ ლოცვისთვის სახელდებული ქვევრი; რაიმე სახელდებისგან ან ტაბუსგან თავისუფალი“ (იქვე). გვხვდება კომპოზიტის ნაწილადაც: **ბენღვინი** „ზედაშე, ახალმოხდილი ქვევრიდან ამოღებული სალოცავი ღვინო“ (იქვე).

მეგრელთა სალოცავებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა **ოცაშურე**-ს, რომელსაც ლოცულობდნენ ყველიერის ხუთშაბათს და **ცააშა დიდებულს** „ხუთშაბათ დიდებულს“ ევედრებოდნენ საქონლის გამრავლებას: **ცააშა დიდებული, სი გაბრალი ჩქიმი საქონელი, დომითხილე ირი უბადობაშე, ლახარა შორიშა ქიგარაყი, ჩხოუს ბრელი ჭვალა ქემეჩი, ფუჯით დო ხოჯეფით ეიოფში ჩქიმი სადგიმი** „ცააშა დიდებულო, შენ გაამრავლე ჩემი საქონელი, დაიცავი ყოველივე ცუდისაგან, ავადმყოფობა შორს გაუდევნე, ძროხას ბევრი წველა მიეცი, ფურით და ხარით აავსე ჩემი ოჯახი“ (მაკალათია 2006: 398).

ცააშა მეგრულად „ცის დღეს“, ხუთშაბათს ნიშნავს, მისგან ნაწარმოები **ოცაშური** „სახუთშაბათოა“. დღესასწაულისთვის **ცააშა დიდებულ**-ის შესაწირავად მზადდებოდა **ოცაშური** ყველი (ქაჯაია 2002: 463).

საქონლის მფარველობასთან დაკავშირებული საკულტო რიტუალი იყო **ისკიოდობა**. საქონლის მეპატრონე პირველი მაისიდან ერთი კვირის მანძილზე **გოჭოფილი** „შეკრული“, შენახული ნაწველისგან გაკეთებული ყველით აცხობდა კვერებს, მიდიოდა ტყეში **ისკიოდაშ ჯა**-სთან („ისკიოდას ხესთან“) და ევედრებოდა **ტყაშ პატონს** „ტყის ბატონს“, რომ შინაური პირუტყვი დაეცვა ნადირისგან“ (მაკალათია 2006: 398).

ბორსობა / ბოსლობა „სახალხო დღესასწაული, რომელიც აღინიშნება დიდმარხვამდე 17 დღით ადრე ღვთაება ბორსის პატივსაცემად“ (ყიფშიძე 1914: 206). **ბოსლობის** დღესასწაული მთელ საქართველოში აღინიშნებოდა. შდრ. **ბოსლობა** „ეთნ. ძვ. საგანგებო წეს-ჩვეულება, რომელსაც ასრულებდნენ ზამთრის მიწურულს (ხორციელის ხუთშაბათს) ხონჩაზე დაწყობილი ხაჭაპური და ქონის ნაჭრები

მოჰქონდათ ბოსელში; ქონს საქონელს ზურგზე უსვამდნენ: ასე გასუქდით! მერე საჭმელს შეეჭკოდნენ და იძახდნენ: „ბოსელ-ბოსელ ბო!“ (ქეგლ I: 1110). ბორსობის რიტუალი ბოსელში სრულდებოდა, ოჯახის უფროსი ლოცულობდა საქონლის გამრავლებისთვის (მაკალათია 2006: 384).

მეგრული **ბორსობა** ქართული **ბოსლობის** ფონეტიკურ ვარიანტს წარმოადგენს. ტერმინის ძირი **ბოსელი** მეგრულს უცვლელადაა აქვს გადმოღებული ქართულიდან. სხვა თვალსაზრისით **ბორსი** ღვთაებაა, რომელიც მფარველობს მეჯოგეებს, საქონელს (ქობალია 2010: 66), **ბორსობა** კი ბორსისადმი მიძღვნილი დღესასწაული.

საქონლისა და მეჯოგეების, ნადირისა და მონადირეების მფარველი წარმართული ღვთაებაა **ბოჩი**. სიტყვა **ბოჩი** ჯერ კიდევ ეფთვიმე მთაწმინდელთან ჩანს, მისი განმარტებით, „სახელ დებანი იგი საწარმართოთა კერპთანი, რომელნი მათ ღმერთად შერაცხნეს რომელნიმე მამათა და რომელნიმე დედათა სრულიად მოისპენ – დიოს, ანუ აპოლოს, ანუ არტემის ანუ **ბოჩი** და გაცი და ბადაგონ და არმაზ ანუ რომელ იგი წნეხასა ყურძნისასა ბილწისა მის დიონისეს სახელს იტყვიან... ესე ყოველი საეშმაკო არს და მოისპენ ქრისტიანეთაგან“ (VI მსოფ. კრების კანონების ქართული თარგმანი). თ. ბატონიშვილის ცნობით: „სრულიად ივერიელთა ჰყავთ უძველესთა შინა დროთა უპირატეს ღმერთად **ბოჩი**“ (ბატონიშვილი, ისტორია ქმნილი საქართველოს მეთათამეტე მეფის, გიორგის ძის თეიმურაზისაგან, თბილისი, 1948). ი. ჯავახიშვილი **ბოჩს** მეგრულ-ლაზურ **ოჩ**-ს / **ვოჩ**-ს (მამალ თხას) უკავშირებს და ნადირთ მფარველად, ან მის მსგავს ღვთაებად მიიჩნევს. მეცნიერს მოჰყავს პარალელი ჩაჩნური გარეული თხის აღმნიშვნელ სიტყვასთან **ბოჯ** / **ბოჟ** / **ბაჟ** და მიიჩნევს, რომ მას კავშირი აქვს ქართულ ღვთაებასთან (ჯავახიშვილი 1960: 87).

მესაქონლეთა საგანგებო სალოცავი იყო **კაპუნია** „გადმოცემით ერქვა კერპს, რომელიც აღმართული იყო მარტვილის მონასტრის ადგილას, გაკეთებული იყო თუჯისაგან და ჰქონდა პირდაღებული ადამიანის ფორმა. ქურუმები დაღებულ პირში აგდებდნენ სამსხვერპლო ბავშვებს. **კაპუნობა** კაპუნასადმი მიძღვნილი დღესასწაულია, რომელსაც დიდმარხვამდე 10 დღით ადრე აღასრულებდნენ. ადამიანის

მსხვერპლშეწირვა მოგვიანებით ღორით შეიცვალა. სწირავდნენ სპეციალურად ამ დღესასწაულისათვის გასუქებულ ღორს, **ო-კაპუნ-ე-ს**“ (ყიფშიძე 1914: 252). ეთნოგრაფიულ წყაროებში **კაპუნია** „მესაქონლეობის მფარველი“ (მაკალათია 1979: 63).

მ. ჩუხუა მეგრულ **კაპუნია**-ში გამოყოფს **კაპ-** ძირს და უკავშირებს ქართულ **კერპ-ს**. იგივე ძირი ჩანს **რო-კაპ-** სიტყვაში (ჩუხუა 2013: 232)

კაპუნიათვის შესაწირი ღორს ერქვა **კაპუნიაშ კერი** „კაპუნიათ კერატი“ (ქობალია 2010: 354), **ოკაპუნე კერი** „საკაპუნო კერატი“ (იქვე: 535), **ოკაპუნე ღეჯი** „საკაპუნო ღორი“ (იქვე), **ოკაპუნე** „საკაპუნო“ (მაკალათია 2006: 375).

კაპუნიათვის ლოცვას **დოდგიმირი-ც** ერქვა (მაკალათია 2006: 375). გადმოცემით, კაპუნიათ შესაწირი მიჰქონდათ დიდ ჭყონთან („დიდ მუხასთან“) და დგამდნენ – **დგუნდეს** მის ფულუროში. აქედან მომდინარეობს ტერმინიც: **დოდგიმირი** ზედმიწევნით „დადგმულს“ ნიშნავს. ტერმინი დღესაც ცოცხალია და მიცვალებულის სულის მოსახსენიებლად დამზადებულ საკურთხეს ჰქვია (ზუგდ.).

ღორის კულტი დაკავშირებული იყო ახალი წლის ღვთაების თაყვანისცემასთან. ახალი წლის პირველ ორშაბათს სრულდებოდა **თუშ ოხვამერი** „გოჭით სალოცავი“ (აბაკელია 1991: 55). ახალი წლის წინა ღამის რიტუალი იყო **ღეჯ-ხვამა** (აბაკელია 1991: 30) და გულისხმობს „ღორით ლოცვას“. არის ტერმინის ეტიმოლოგიის სხვა ვერსიაც, ის მეგრულსავე **ხეშხვამა-ს** „ხელის ლოცვას“ ან **ხეხუჯხვამა-ს** „ხელ-მკლავის ლოცვას“ უკავშირდება (ანთელავა 2006: 109). ტერმინი შეთვისებული აქვს აფხაზურს: **ხაჩხამა / ხეჩხამა** „ახალი წლის დღესასწაული“ (ჯანაშია 1954: 443; ლომთათიძე 1999: 25).

ოდუდია-სადმი მიძღვნილი მსხვერპლშეწირვა ხბოთი აღესრულებოდა (ყიფშიძე 1914: 221), ამიტომაც მას **გინიშ ოხვამური** ერქვა. საქონლის გამრავლების მიზნით აღესრულებოდა **ორინჯიშ ოხვამური** „საქონლისთვის ლოცვა“ (ქობალია 2010: 542), ზედმ. „საქონლის ლოცვა“, **ჩხოუმ ხვამა** (იქვე: 680), ზედმ. „ძროხის ლოცვა“. ეს უკანასკნელი ყველიერში ტარდებოდა.

სამეგრელოში, ისევე, როგორც მთელ საქართველოში, განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდნენ წმ. თეოდორე ტირონს, როგორც

მეცხენეობის მფარველ წმინდანს და დიდმარხვის პირველ შაბათს, როცა მართლმადიდებლური ეკლესია აღნიშნავს წმიდა თეოდორეს მიერ იერუსალიმში აღსრულებულ სასწაულისადმი მიძღვნილ დღესასწაულს, აღავლენდნენ მისადმი მიძღვნილ სალოცავს: **თერდობა** „წმ. თეოდორეს დღე (დიდმარხვის პირველ შაბათს). ითვლება ცხენების დღესასწაულად. ვისაც ცხენი ჰყავს, აღასრულებს დღესასწაულის რიტუალს“ (ციფშიძე 1914: 241); **წანმოწანაშე ართშახ უხვამანდეს ცხენეფს. მახვამალს ოჭმარეშე მიორჩქინანდეს. ორტყაფუში მანგიორო ცხენიშ თოკის მარტყანდეს. ჭუნდეს ჭიჭე კვარემს, ცხენიში ფიგურა ულუდუნ ფერს, ათეთ ცხენებს გითმუხვამანდეს** „წელიწადში ერთხელ შეულოცავდნენ ცხენებს. მლოცველს დილიდანვე მიანიშნებდნენ. სარტყლის მაგივრად ცხენის თოკს შემოარტყამდნენ. აცხოვდნენ პატარა კვრებს, ცხენის ფორმა რომ ჰქონდა ისეთს, და ამით გამოულოცავდნენ ცხენებს“ (ქაჯაია 2001: 43); შდრ. **თევდორობა** „მვ. ეთნ. თევდორეს სახელობის დღე. **თევდორობის კვირა** – მვ. რელიგ. კვირა, რომელშიც თევდორობა მოდიოდა, – დიდმარხვის პირველი კვირა“ (ქეგლ IV: 360); სვან. **ლითრდრი / ლითრდური / ლითრდრიელ / ლითოდრი / ლითოდგრი** „თევდორობა“ (თოფურია 2000: 434). ჩვენ საგულდაგულოდ მოვიძიეთ მართლმადიდებლურ დიპტიხში მოხსენიებული ყველა წმ. თეოდორეს ცხოვრება, მაგრამ ხელჩასაჭიდი მასალა, თუ რატომ მიიჩნევა მეცხენეობის მფარველად, ვერ მოვიპოვეთ. შესაძლოა, წმ. დიდმოწამე მხედარი თავისი მხედრული თვისების გამო გაიგივდა ცხენისა და მეცხენეების მფარველთან ისევე, როგორც წმ. გიორგის მიერ გლახაკის მარჩენალი ხარის აღდგინების სასწაული გახდა საფუძველი მისი მესაქონლეების მფარველად მიჩნევისა.

მეგრულში გვხვდება **თერდობის** ფონეტიკური ვარიანტიც: **თორდობა** (ქობალია 2010: 319).

თერდობა განსაკუთრებულად აღინიშნებოდა მარტვილში, სოფელ ორქაში, სადაც ადრე წმ. თეოდორეს სახელობის სალოცავი ყოფილა.

სათერდობოდ მზადდებოდა საგანგებო შესაწირავი **თერდობაში** „სათერდობო რიტუალური კვრები“ (ქობალია 2010: 314). ტერმინი ზედმიწევნით „თერდობისას“ ნიშნავს. სათერდობოდ მზადდებოდა აგრეთვე **ბადიდგ ჭკიდი**, ზედმ. „ბებერი მჭადი“.

ყველა ოჯახში და ჯოგში ჰყავდათ სამსხვერპლო საქონელი. სამსხვერპლო საქონელს ერქვა:

გალუაფარი „ხატისათვის შესაწირავი საქონელი“ (სენაკი). სიტყვა ზედმიწევნით „შემოსავლებს“ ნიშნავს. მომდინარეობს ზმნისგან **გოლუაფა** „შემოვლება“: **მახა, მა სქანო კირიბი ვორდა, ირ გაჭირებამ** **გალუაფარი** „მახა, მე შენთვის კრავი ვიყო, ყველა გაჭირვების შემოსავლები“ (სამუშია 1971: 22).

დაპირებული „ხატისთვის შესაწირი საქონელი“ (წალენჯ.), **დენაპირი** „დანაპირი, სამსხვერპლო საქონელი“ (ჭარაია 1997: 58), **დენაპირები** „ხატისთვის შესაწირი საქონელი“ (ჯვარი, წალენჯიხა, ზუგდიდი). სიტყვის სემანტიკა და მარკირება გამჭვირვალეა.

ზვარაკია „ცხოველი, მიცვალებულის სულის მოსახსენებლად შეწირული“ (ყიფშიძე 1914: 236). **ზვარაკი** (ქ. ზვარა, ზვარაკი) „მსხვერპლი“ (ჭარაია 1997: 67): **შურს ზვარაკო შერწირენქ დო გოგილუა ხე დო დუცუ** „სულს ზვარაკად შეგწირავ და შემოგავლებ ხელსა და თავს“ (გუდავა 1975: 41). შდრ. **ზვარაკი / ზორა** ძვ. რელიგ. მსხვერპლად შესაწირავი საქონელი“ (ქეგლ IV: 148); ძვ ქართ. „მსხვერპლი“ (აბულაძე 1973: 169), **ზვარა / ზვარაკი** „შეწირული საქონელი, ნასუქალი ხბო“; „ნასუქარი ვბო“ (საბა 1991: 280; 287), სვან. **ზჷერ** „სამსხვერპლო შესაწირავი“ (თოფურია 2000: 254).

საზვარაკო „ხატისათვის შესაწირავი საქონელი“ (წალენჯ.). შდრ. **საზვარაკო** „ძვ. ზვარაკად განკუთვნილი (საქონელი“ (ქეგლ VI: 588).

ოთხბორკამი / ოთხკუჩხი „სამსხვერპლო, შესაწირავი საქონელი“ (ქობალია 2010: 535). ზედმ. „ოთხფეხიანი, ოთხბარკლიანი“. მართალია, ტერმინი ქართველური სისტემის მიხედვითაა შექმნილი და ანალოგია ქართული **ოთხფეხ**-ისა და სვანური **ჟოთხმავალ / ჟოთხთლგჭიშხ** „ოთხფეხისა“, მაგრამ მეგრულში ეს ტერმინი ძირითადად საკულტო ლექსიკაში გვხვდება. მსხვილფეხა საქონლის აღსანიშნავად მეგრული ძირითადად იყენებს კომპოზიტს **შხუქალამი**, ზედმ. „მსხვილრქიანი“, **შხუბორკამი**, ზედმ. „მსხვილფეხა“. **ოთხბორკამი** და **ოთხკუჩხამი** ძირითადად მიცვალებულის სულის სამსხვერპოდ შეწირულ ცხოველს ერქვა.

ოხვამური / ოხვამერი „ხატისთვის შესაწირავი საქონელი; დოლის პირველი მამალი ბატკანი“ (მარტვილი, ხობი). **ართი ოხვამერი გინამი ჩხოუში მეტი ჩქიმოთ ანდაღებული მუთა იპალუდუვა** (ყიფშიძე 1914: 44) „ერთი სალოცავი (სამსხვერპლო) ხბოიანი ძროხის მეტი ჩემთვის არაფერი არსებობდაო“; **წმინდა გიორგიმ ოხვამერს ნგერი ფარჩა-ფარჩათ არიგენდუა** „წმინდა გიორგის სალოცავს მგელი გულუხვად („ნაჭერ-ნაჭერ“) არიგებდაო“ (სიბრძნე 1994: 173) სიტყვა მეგრული **ხვამა**-დან „ლოცვა“ მოდის. **ოხვამერი ჩხოუ** „სალოცავი ძროხა“ (მაკალათია 1979: 69).

სადაბადო „ქალის სალოცავის სამსხვერპლო ძროხა“ (მაკალათია 2006: 391). ამ სალოცავს გათხოვილი ქალები ლოცულობდნენ (იქვე). უკავშირდება დაბადება-ს, **ოდაბადე**-ს „სამშობლოს“. გვხვდება სინტაგმის სახითაც: **სადაბადო ჩხოუ** „სადაბადო ლოცვისთვის შესახელებული ძროხა“ (იქვე). ტერმინოლოგიური შესიტყვება ზედმიწევნით „სადაბადო ძროხას“ ნიშნავს.

შესაწირი / საწირო „ხატისთვის შესაწირი ხარი ან მოზვერია“.

მიცვალებულის სულის სამხვეწრო იყო **გიოჯვილარი / გიოჯვილაფარი** (ელიავა 1997: 90; ქაჯაია 2001: 362), ზედმ. “ზედ დასაკლავი”. სიტყვის ძირია **ჯვილ**- **ჯვილუა** მეგრულად „[მო]კვლას“ ნიშნავს. **ოჯვილური** კი ჩვეულებრივი საკლავი (ჭარაია 1997: 110): **სი ოჯვილური მაჯღონინი, დობჭვი, დობხაშ არძო** „შენ რომ საკლავი გამოაგზავნე, შევწვი, მოვხარშე სულ“ (გუდავა 1975: 214).

სურდილ ხოჯი „შესუდრული ხარი, საზვარაკო, მიცვალებულთა სულისთვის შესაწირი, ზვარა“ (მაკალათია 2006: 356). მიცვალებულის ძიძას და გამზრდელებს მოჰყავდათ ორმოცზე დასაკლავი სამსხვერპლო ხარი, რომელსაც ძაძით შესუდრავდნენ, რქებზე კი ანთებულ სანთლებს დაამაგრებდნენ. მსხვერპლად შეწირვამდე **სურდილ ხოჯ**-ს ასუქებდნენ, ეფერებოდნენ, არ შეიძლებოდა მისთვის სახრის მოღერება. **სურდილი** ზედმიწევნით „შესუდრულს“ ნიშნავს. **სურდუა** „შესუდვრა“.

სურდილი ცხენი / შურიშ ცხენი „მიცვალებულის ცხენი“ (ქობალია 2010: 597, 664). ცხენის კულტი განსაკუთრებულად იყო დაცული სამეგრელო-აფხაზეთში. პატრონის გარდაცვალებისას ცხენს შავად შესუდრავდნენ, ფაფარში ძაძას ჩაუწნავდნენ, უკუღმა შეკაზმავდნენ და მიცვალებულის ფერხთით დააყენებდნენ. მთელი წლის განმავლობაში

ცხენზე არავინ ჯდებოდა. წლისთავზე იმართებოდა მარულა – **თარჩია**, მხედრად აირჩევდნენ მიცვალებულის ახლობელს, რომელიც აჭენებდა, „თარჩიას აკეთებდა“, სხვები კი გამოეკიდებოდნენ დაცდილობდნენ ძაძა შემოეხიათ ცხენისთვის. ეს რიტუალი იყო პატრონის სიმბოლური გამოთხოვება ცხენთან. თარჩიას შემდეგ მიცვალებულის ცხენს და ნივთებს ჩუქნიდნენ ღირსეულს. სხვა შემთხვევაში ცხენს მანამ აჭენებდნენ, სანამ გული გაუსკდებოდა. იგივე რიტუალი ტარდებოდა აფხაზეთში და მას **ა-თარჩე** ერქვა (იხ. ზემოთ). **სურდლი ცხენი** ზედმიწევნით „შესუდრულ ცხენს“ ნიშნავს, **შურიმ ცხენი** კი „სულის, ანუ მიცვალებულის ცხენს“.

მიცვალებულის სულისთვის ორმოცსა და წლისთავზე მსხვერპლის შეწირვას ერქვა **გეცვილაფა**, ზედმ. „ზედ დაკვლა“ (ელიავა 1997: 58), **ზვარაკუა** „ზვარაკის შეწირვა“ (ჭარაია 1997: 67), **კირიზუა** „კრავის ზვარაკად შეწირვა“ (ქობალია 2010: 370)

ხატისთვის თუ დღესასწაულისთვის შეწირულ პირუტყვის სახელი სხვადასხვანაირადაა მოტივირებული. ხშირად მის აღმნიშვნელ სიტყვაში თუ შესიტყვებაში ჩანს სამსხვერპლოს კონკრეტული დანიშნულება, ანუ რომელი ღვთაებისთვის ან დღესასწაულისთვისაა შეწირული:

ილორიმ ხოჯი „ილორის ხარი. თეთრი ხარი, რომელსაც წმიდა გიორგიზე შეასახელებდნენ“ (ქობალია 2010: 324). მას გიორგობას (10 ნოემბერს და 23 აპრილს) კეტავდნენ ილორის ეკლესიის გალავანში. მეგრელთა რწმენით, წმ. გიორგი მოდიოდა და მიჰყავდა თავისი სახელობის ხარი.

სამგარიომ ხოჯი „სამსხვერპლო ხარი“. ზედმ. „სამგარიოს, მიქელგაბრიელის ხარი“. ეს ხარი სამგარიოს დღესასწაულზე ან მლოცველის დაპირების მიხედვით იკვლებოდა.

სამგარიომ ჩხოუ „სამგარიოზე შესახელებული ძროხა“ (ქობალია 2010: 581). მისი გაყიდვა, გაცვლა არ შეიძლებოდა, ასევე არ შეიძლებოდა მისი რძის დაღევა სამგარიოს ლოცვის აღვლენამდე. სამგარიოს შესაწირავად მიიჩნეოდა **სამგარიომ ჩხოუ**-ს მიერ გაჩენილი ხბო მამრობითი სქესისა.

ხატიმ ხოჯი „ხატის ხარი, ხატზე შესახელებული თავისუფლად გაშვებული ხარი“ (ქობალია 2010: 719)

საქირსე ლეჯი „ქრისტეშობას დასაკლავი ღორი“ (აბაკელია 1991: 17). შდრ. სვან. **ლექრისდეში** „საშობაო ღორი“ (იქვე).

ობარბალე ლეჯი „ბარბარობას დასაკლავი, შესაწირავი ღორი. უპირატესად იკვლებოდა სულით დაავადებული და ზოგჯერ სხვა სენით შეპყრობილი გოგონას ოჯახში“ (ქობალია 2010: 530). საინტერესოა, რომ ქრისტიანული სწავლებით, წმიდა დიდმოწამე ბარბარე ყრმათა და სნეულთა მფარველად ითვლება. მართალია, მეგრულ რიტუალს არაფერი აქვს საერთო ქრისტიანობასთან, მაგრამ სალოცავის სახელი ქრისტიანულია. ეს კერძო შემთხვევა კიდევ ერთი მაგალითია წარმართული ტრადიციების შერევისა ქრისტიანულ სწავლებასთან.

ობარბალე ჩხოუ „წმიდა ბარბარეზე შესახებებული საფურე ხბო ან ფური, რომელსაც დიდი პატივით ზრდიდნენ. მისი გაყიდვა, ან გაცვლა არ შეიძლებოდა. შეწირვის უმაღლეს ახალ შესაწირავს დააყენებდნენ, წაღმა შეაბრუნებდნენ ბარბარეს სახელზე“ (ქობალია 2010: 530). სინტაგმა ზედმიწევნით „საბარბარე ძროხას“ ნიშნავს.

ობასილე ლეჯი „საბასილედ შესახებებული ღორი, რომელსაც კლავდნენ კალანდას“ (იქვე: 530). კალანდას, ანუ ძველით ახალ წელს, 14 იანვარს მართლმადიდებლური ეკლესია აღნიშნავს წმ. ბასილი დიდის ხსენებას. სალოცავის სახელიც აქედან მოდის.

ღვთაების სახელზე იკვლებოდა **კაპუნიაშ კერი** „კაპუნიას კერატი, საკაპუნედ შესაწირავი“, **ოხეხუნჯე** „ხეხუნჯობის დღესასწაულზე დასაკლავი ღორი“, **საჯეგო** „წმ. გიორგიზე შესახებებული ძროხა და მის მიერ მოგებული პირველი სახარე ხბო“ (ქობალია 2010: 590). დანიშნულების სახელის ძირია **ჯეგ[ე]**, წმ. გიორგის ერთ-ერთი მეგრული სახელი (იხ. ზემოთ).

სათერდობო ერქვა თევდორობის დღესასწაულზე მოკეთებისთვის „საშულოდ“, საზიაროდ გაგზავნილი ცხენს (მაკალათია 2006: 379).

სამსხვერპლო საქონელს განსაკუთრებულად უვლიდნენ და უფრთხილდებოდნენ, მას თავიდანვე აჭრიდნენ ყურს ნიშნად იმისა, რომ შეწირული იყო სამსხვერპლოდ. სამსხვერპლო საქონლისადმი პატრონის დამოკიდებულება კარგად ჩანს მათი სახელებიდან:

პატგნია ჩხოუ „სამსხვერპლო ძროხა“ (მაკალათია 1979: 70); „სამიქელგაბრიელო ძროხა, ყურმოჭრილი“, ზედ. „ბატონი ძროხა“.

პატენია ჩხოუ-ს ცალკე უკეთებდნენ ბაგას და არ წველიდნენ, სანამ მის ხბოს სამგარიოს სახელზე არ შეწირავდნენ; **პატენია გინი** „მიქამგარიოსთვის სამსხვერპლო ხბო“, ზედმიწევნით „ბატონი ხბო“. **პატენი / პატონი** მეგრულად „ბატონია“, **პატენია** კი **პატონ**-ის კნინობითი ფორმაა.

ლიტერატურა:

აბაევი 1973 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т.2. Ленинград

აბაკელია 1991 – ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. თბილისი

აბაკელია 1999 – ნ. აბაკელია, არქაული კულტები და რიტუალები სამეგრელოში. სამეგრელო, კოლხეთი, ოდიში. არქეოლოგიის, ენათმეცნიერების, ისტორიის, ხუროთმოძღვრებისა და ეთნოლოგიის ნარკვევები. თბილისი

აბულაძე 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი

ანთელავა 2006 – ნ. ანთელავა, აფხაზური მითები, რიტუალები. ენციკლოპედია. თბილისი

არშბა 1980 – Н. Аршба, Словарь животноводческих терминов, Абхазско-русский русско-абхазский Сухуми

ბატონიშვილი 1948 – თ. ბატონიშვილი, ისტორია ქმნილი საქართველოს მეათცამეტე მეფის, გიორგის მის თეიმურაზისაგან, თბილისი

ბერიძე 1912 – ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა რაჭულ და იმერულ თქმათა, სანქტ-პეტერბურგი

გვანცელაძე 1996 – თ. გვანცელაძე, ქართველური სუბსტრატის საკითხისათვის აფხაზურ ენაში ქრისტიანული საკულტო ლექსიკის მიხედვით. ქართველური მემკვიდრეობა, I. ქუთაისი

გუდავა 1975 – ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერება. მეგრული ტექსტები. I. პოეზია. გამოსაცემად მოამზადეს ტ. გუდავამ და ა. ცანავამ, თბილისი

დანელია 1991 – ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერება. მეგრული ტექსტები. II. ზღაპრები და მცირე ჟანრები. გამოსაცემად მოამზადეს კ. დანელიამ და ა. ცანავამ. თბილისი

ელიავა 1997 – გ. ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, მარტვილი-თბილისი

თოფურია 2000 – ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი

ინალ-ივა 1986 – III. Инал-ипа, Г. Смыр, Р. Чанба, Земледелие и скотоводство у абхазов (Материалы к историко-этнографическому атласу Грузии). Редакторы И. Робакидзе и Л. Акаба. Тбилиси

კვარჯია 1981 – В. Е. Кварчия. Животноводческая лексика в абхазском языке, Сухуми

ლომთათიძე 1999 – ქ. ლომთათიძე, აფხაზურსა და ქართველურ ენებში არსებული ზოგი საერთო ფუძის ნასესხობის მიმართულებისათვის, ჩიქობავას საკითხავები _ X. თბილისი

მაკალათია 1979 – მ. მაკალათია, მესაქონლეობასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები სამეგრელოში, მასალები სამეგრელოს ეთნოგრაფიის შესწავლისათვის. თბილისი

მაკალათია 1938 – ს. მაკალათია, ჯეგე მისარონის კულტი ძველ სამეგრელოში, თბილისი

მაკალათია 2006 – ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი

საბა 1991 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი

სამუშია 1971 – ვ. სამუშია, ქართული ხალხური პოეზიის მასალები (მეგრული ტექსტები). მომზადა ვ. სამუშიამ, თბილისი

სახოკია 1985 – თ. სახოკია, მოგზაურობანი, ბათუმი

სიბრძნე 1994 – ხალხური სიბრძნე. I. მეგრული და ლაზური ანდაზები, შემდგენლები რ. შეროზია და ო. მემიშიში, თბილისი

ტულუში 1988 – ა. ტულუში, ერთი ქართული წარმართული ღვთაების გამო, „ცისკარი“, 1988, # 2, თბილისი

ფიფია 1999 – დ. ფიფია, მეგრულ-ქართული სალექსიკონო მასალები, თბილისი

ქაჯაია 2001 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი

ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი

ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი, 1955-1964

ქობალაია 2010 – ა. ქობალაია, მეგრული ლექსიკონი, თბილისი

ყიფშიძე 1914 – И Кипшидзе Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем С-Пб

შარდენი 1975 – ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მაგალობლიშვილმა, თბილისი

ჩუხუა 2000-2003 – მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი

ჩუხუა 2013 – მ. ჩუხუა, ეტიმოლოგიური შენიშვნებუ ქართველთა წარმართულ პანთეონზე, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, XII, თბილისი

ცხადაია 1999 – პ. ცხადაია, ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან I, თბილისი

ცხადაია 2004 – პ. ცხადაია, სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმი, თბილისი

ჭარაია 1997 – პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

ჯავახიშვილი 1960 – ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბილისი

ჯანაშია 1954 – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

Manana Bukia

Megrelian Vocabulary Expressing Beliefs related to Stockbreeding

Summary

The paper deals with Megrelian vocabulary that expresses beliefs related to stockbreeding. These lexical units express several chronological layers of religious beliefs of Megrelian people. It includes pagan as well as christian terms. Christian terms often have pagan meaning.

The couple of archangels – მიქამგარიო and ერგე – a god combined with the cult of St. George after the establishment of Christianity were considered to be protectors of stockbreeding. ჟინიში ორთა was a god of breeding and გალენიში ორთა was a god protecting cattle.

ისკიოდობა, ბორსობა, მობენება, კაპუნია and თერდობა were the rituals for protecting cattle.

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. 42, თბილისი, 2014, გვ. 48-65

Ibero-Caucasian Linguistics, Vol. 42, Tbilisi, 2014, pp. 48-65